

**МІНІСТЭРСТВА АДУКАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ УНІВЕРСІТЭТ
ФІЛАЛАГІЧНЫ ФАКУЛЬТЭТ
Кафедра сучаснай беларускай мовы**

***ПРАГРАМА ПА СПЕЦЫЯЛІЗАЦЫІ “МОВАЗНАЎСТВА”
(МОЎНАЯ СЕМАНТЫКА І ПРАГМАТЫКА)***

Вучэбная праграма для студэнтаў спецыяльнасці
1-21 05 01 “Беларуская філалогія”

**МІНСК
2005**

УДК 808.26 (083.9)
ББК 81.2 Бей-923
С91

Аўтары-складальнікі:

Міхневіч А.Я., доктар філалагічных навук, прафесар
Важнік С.А., кандыдат філалагічных навук, дацэнт
Любецкая К.П., кандыдат філалагічных навук, ст. выкл.
Савіцкая І.І., кандыдат філалагічных навук, дацэнт
Садоўская А.Л., кандыдат філалагічных навук, ст. выкл.

Рэкамендавана Вучным саветам філалагічнага факультэта БДУ
13 кастрычніка 2005 г., пратакол № 1

- С **Праграма** па спецыялізацыі “Мовазнаўства” (Моўная семантыка і
91 прагматыка): Вучэбная праграма для студэнтаў спецыяльнасці 1-
21 05 01 “Беларуская філалогія” / Аўт.-склад. А.Я. Міхневіч,
С.А. Важнік, К.П. Любецкая, І.І. Савіцкая, А.Л. Садоўская – Мн.: БДУ,
2005. – с.

УДК 808.26 (083.91)
ББК 81,2 Бей-923

© БДУ, 2005

СЕМАНТЫКА

Прадмет, мэты і задачы курса.

Тэрмін “семантыка” як абазначэнне (1) зместу (інфармацыі), што перадае мова або яе пэўная адзінка; (2) раздзела мовазнаўства (семасіялогія), які вывучае гэты змест; (3) аднаго з трох раздзелаў семіётыкі. Моўная семантыка (у першым значэнні) як няжорстка дэтэрмінаваная дынамічная сістэма.

Семантыка слова. Слова як першасная універсальная для беларускай мовы адзінка семантыкі. Словы аўтасемантычныя (самастойныя) і сінсемантычныя (службовыя).

Арганізацыя аўтасемантычнага слова па прынцыпу “семантычнага трохвугольніка”, у якім паслядоўнасць гукаў або графічных знакаў (знешні элемент, азначальнае) у сістэме мовы і ў свядомасці яе носьбітаў звязана з прадметам рэчаіснасці (рэччу, з’явай, працэсам, прызнакам) – дэнататам, рэферэнтам, экстэнсіяналам, з аднаго боку, з другога – з паняццем або ўяўленнем пра гэты прадмет – сэнсам, сігніфікатам, інтэнсіяналам (унутраны элемент слова, азначэнне).

Дэнатат і сігніфікат – адбіткі класа аднародных прадметаў: дэнатат – адбітак з мінімальнай колькасцю адрознівальных прызнакаў (значэнне слова), сігніфікат – адбітак з аптымальнай колькасцю адрознівальных прызнакаў (паняцце, што выражае слова).

Дэнататыўны і канататыўны элементы ў значэнні слова.

Словы пераважна дэнататыўныя, рэферэнтныя (займеннікі, асабовыя імёны) і словы пераважна сігніфікатыўныя, нерэферэнтныя, недэнататыўныя (абстрактная лексіка ў межах розных часцін мовы).

Асноўная і элементарная адзінкі лексіка-семантычнай сістэмы: слова і лексіка-семантычны варыянт (ЛСВ). Лексема і семема як азначальнае і азначаемае слова і ЛСВ. Сема як мінімальны кампанент лексічнага значэння. Суадносіны семантычных адзінак.

Структура мовы і лінгвістычная тыпалогія значэнняў. Паняцце лексічнага і граматычнага значэнняў у лінгвістычнай традыцыі. Лексічнае значэнне як структура. Макракампаненты лексічнага значэння. Фактары, што вызначаюць лексічнае значэнне. Ядзерныя і перыферычныя семныя кампаненты. Інтэнсіянал і імплікацыянал. Тыпалогія дэнататыўных сем. Канататыўныя семы.

Сказ – другая універсальная адзінка семантыкі. Дэнатат, рэферэнт сказа як абазначэнне факта рэчаіснасці; сігніфікат, сэнс як абазначэнне суджэння пра гэты факт. Пераважна дэнататыўны, рэферэнтны характар састава дзейніка (суб’екта) у сказе; пераважна сігніфікатыўны – састава выказніка (прэдыката).

Сказ і выказванне як семантычныя адзінкі мовы і маўлення.

Наяўнасць у семантыцы ўсіх моўных адзінак дзвюх сфер: прадметнай, дэнататыўнай, экстэнсіянальнай і паняццёвай, сэнсавай, сігніфікатыўнай, інтэнсіянальнай. Характар і дынаміка суадносін дэнатата і сігніфіката.

Семантыка частак слова – марфем. Граматычныя значэнні афіксаў і іх тыпы: афіксы катэгарыяльныя, што служаць абагульненню рэчыўных значэнняў, падвядзенню іх пад найбольш агульныя катэгорыі, і афіксы рэляцыйныя (унутрымоўныя, сінтаксічныя), што служаць спалучэнню слоў і іншых значымых частак у складзе сказа, словазлучэння, складанага слова і пад.

Сувязь рэляцыйных граматычных значэнняў з марфалогіяй канкрэтнай мовы (асаблівасці дапасавання, кіравання, прымыкання, сістэмы склонаў, суаднясення часавых формаў і пад.).

Іерархічная будова катэгарыяльных граматычных значэнняў, што ўтвараюць апазіцыі станоўчых і адмоўных членаў (актыўнасць – неактыўнасць, адушаўлёнасць – неадушаўлёнасць, рэчыўнасць – нярэчыўнасць, азначальнасць – незначальнасць, адчужальнасць – неадчужальнасць, ёмішча – няёмішча і пад.). Характар апазіцыйных адносін тыпу імя – дзеяслоў, суб’ект – прэдыкат, суб’ект – аб’ект, дзеянне – стан, зменлівы стан – нязменлівы стан. Іерархічная будова апазіцый у межах катэгорый роду, ліку, часу, трывання і пад.

Універсальны характар катэгарыяльнай семантыкі. Статус і рэляцыйныя патэнцыі пэўных сем у лексіконе.

Семантычныя адносіны з пазіцыі семантыкі як раздзела мовазнаўства.

Парадыгматыка – групойкі слоў у сістэме мовы на падставе проціпастаўлення (сінанімія, антанімія, гіпанімія, паранімія, агнанімія, гняздо слоў, сям’я слоў, лексіка-семантычная група і інш.). Поле як семантычнае паняцце. Два асноўныя тыпы палёў: прадметныя, дэнататыўныя і паняццыйныя, сігніфікатыўныя. Прынцыпы іх арганізацыі. Сувязь паняццяў “поле” і “няпэўнае мноства моўных адзінак”. Паняцце лінгвістычнай пераменнай.

Сінтагматыка – групойкі слоў на падставе іх размяшчэння ў сказе (выказванні, тэксце, маўленні). Дыстрыбуцыя моўных адзінак як аснова для ўтварэння сінтагматычных групак. Прынцыповае адрозненне паміж парадыгматычнымі проціпастаўленнямі (апазіцыямі) і сінтагматычнымі адрозненнямі.

Эпідыгматыка – групойкі слоў на падставе семантыкі словаўтваральных адносін моўных адзінак.

Нацыянальная спецыфіка семантыкі натуральнай мовы, якая замацоўвае вынікі пазнання і адлюстравання аб’ектыўнага свету, што дасягаецца ў выніку грамадскай практыкі этнасу – стваральніка і носьбіта мовы.

Ідыяматыка асобнай натуральнай мовы як выражэнне этнаспецыфічнасці яе семантыкі. Моўная сутнасць ідыяматычнасці і яе асаблівасці на розных узроўнях моўнай структуры.

Семантыка выказвання ў прадметным аспекце і ў плане камунікатыўнага задання. Адлюстраванне ў выказванні агульных для ўсіх моў заканамернасцей суадносін суб’екта і прэдыката.

Блізкасць выказванняў па сэнсе (сігніфікату, інтэсіяналу) і адрозненне па прадмеце абазначэння (дэнатату, рэферэнту) як крыніца існавання

трансфармацый. Паняцце парадэгмы сказа ў сінтаксісе. Прапазіцыя – семантычны інварыянт, агульны для ўсіх членаў мадальнай і камунікатыўнай парадэгмы сказа і вытворных ад сказа канструкцый (наміналізацый і пранаміналізацый). Праблематыка мадальнай семантыкі ў мовазнаўстве.

Семантычная макра- і мікраструктура слоўніка. Гіпанімічныя адносіны ў лексіцы. Рэчы і прызнакі, субстантывы і прэдыкаты. Тыпы субстантыўных імёнаў. Тыпы прэдыкатных слоў.

Партытыўныя адносіны ў лексіцы: партытывы і кангламератывы.

Семантычныя мікраструктуры ў слоўніку. Эквонімы, сінонімы, апазітывы (антонімы і канверсівы). Агнанімія і агнонімы.

Семантычныя аспекты двухсастаўнасці моўнага знака.

Школы, кірункі і метады даследавання моўнай семантыкі ў гісторыі навукі аб мове і ў сучасным мовазнаўстве.

Літаратура

1. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл. Логико-семантические проблемы. М., 1976.
2. Богданов В.В. Семантика-синтаксическая организация предложения. Л., 1977.
3. Кацнельсон С.Д. Содержание слова, значение и обозначение. М.-Л., 1965.
4. Колшанский Г.В. Контекстная семантика. М., 1980.
5. Комлев Н.Г. Компоненты содержательной структуры слова. М., 1969.
6. Міхневіч А.Я. Праблемы семантыка-сінтаксічнага даследавання беларускай мовы. Мн., 1976.
7. Михневич А.Е. О взаимодействии семантики и синтаксиса // НДВШ. Филологические науки. 1969. № 6.
8. Морковкин В.В., Морковкина А.В. Русские агнонимы. М., 1997.
9. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения. М., 1988.
10. Никитин М.В. Лексическое значение слова. М., 1983.
11. Новиков Л.А. Семантика русского языка. М., 1982.
12. Плотников Б.А. Основы семасиологии. Мн., 1984.
13. Принципы и методы семантических исследований. М., 1976.
14. Проблема значения. Новое в лингвистике. Вып. 2. М., 1962.
15. Роўда І.С. Рознаўзроўневая намінацыўная адпаведнасць беларускай і рускай моў (У сувязі з праблемай лексічных лакун). Мн., 1999.
16. Семантическая структура слова. М., 1971.
17. Семантические типы предикатов. М., 1982.
18. Старычонок В.Дз. Полісемія ў беларускай мове. Мн., 1997.
19. Стернин И.А. Лексическое значение слова в речи. Воронеж, 1985.
20. Сусов И.П. Семантическая структура предложения. Тула, 1973.
21. Шмелёв Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики. М., 1973.
22. Яўневіч М.С. Сінтаксічная сінаніміка ў сучаснай беларускай літаратурнай мове. Мн., 1977.

ПРАГМАТЫКА

Прагматыка – галіна даследавання ў мовазнаўстве, у якой вывучаецца функцыянаванне моўных знакаў у маўленні, ужыванне мовы ў камунікатыўных сітуацыях, камунікатыўная кампетэнцыя моўцаў, адносіны паміж сродкамі мовы і тымі, хто гэтымі сродкамі карыстаецца.

Суадносіны моўнай прагматыкі і семіялагічнай прагматыкі.

Прагматыка як семантыка ў дзеянні. Прагматычныя значэнні і катэгорыі (ілакутыўныя сілы, перлакутыўныя эфекты, перфарматыўныя выказванні і інш.).

Прагматыка як комплекс пытанняў, звязаных з гаворачым суб'ектам, адрасатам выказвання, іх узаемадзеяннем у камунікацыі, у пэўнай сітуацыі зносін і інш.

Пытанні, звязаныя з суб'ектам маўлення. Яўныя і скрытыя мэты выказвання (ілакутыўныя сілы) – паведамленне, пытанне, загад, просьба, парада, абяцанне, прабачэнне, прывітанне і да т.п.

Маўленчая тактыка і тыпы маўленчых паводзін.

Правілы вядзення размовы, што падпарадкоўваюцца прынцыпу камунікатыўнага супрацоўніцтва, які абавязвае будаваць маўленчае паведамленне ў адпаведнасці з яго мэтай (канверсачыйныя максімы колькасці інфармацыі, яе якасці, рэлевантнасці ў адносінах да мэты, манеры маўлення).

Устаноўка моўцы (або прагматычнае значэнне выказвання). Ускосныя сэнсы, намёкі, іншасказанні, падтэкст, міжіншасці, інтанацыйныя вылучэнні і пад.

Рэфэрэнцыя моўцы, або суаднясенне моўных зваротаў з прадметамі рэчаіснасці, абумоўленае намерамі суб'екта выказвання.

Прагматычныя прэсупазіцыі: ацэнка моўцам агульнага фонду ведаў адрасата, яго інфармаванасці, інтарэсаў, думак і поглядаў, псіхалагічнага стану, асаблівасцей характару, здольнасці разумець і інтэрпрэтаваць пачутае.

Адносіны моўцы да ўласнага паведамлення – ацэнка зместу выказвання: праўдзівасць, ілжывасць, значнасць, важкасць інфармацыі, ступень сур'ёзнасці, жартаўлівасць, іранічнасць маўлення, эмацыянальнасць, факусіраванне ўвагі на іншых асобах, вылучэнне галоўнага і г.д.

Пытанні, звязаныя з адрасатам маўлення. Інтэрпрэтацыя маўлення: разуменне скрытых сэнсаў і прамога значэння выказвання, дэшыфроўка падтэксту, ускосных заўваг.

Уздзеянне выказвання на адрасата (перлакутыўны эффект): узбагачэнне інфармаванасці адрасата, паглыбленне і абнаўленне яго ведаў, змяненні эмацыянальнага стану, поглядаў, ацэнак, уплыў на дзейнасць адрасата, эстэтычны эффект і інш.

Тыпы маўленчага рэагавання на атрыманы стымул: прамыя і ўскосныя рэакцыі, спосабы ўхілення ад адказу на пытанне, імкненне перапыняць суразмоўцу, перашкаджаць яму або стымуляваць яго, жаданне скончыць размову або перавесці яе ў іншае рэчышча, жарты ў адказ і пад.

Пытанні, звязаныя з адносінамі паміж удзельнікамі камунікацыі. Формы маўленчых зносін: інфармаванне, дыялог, спрэчка, дыскусія, сварка, падтакванне.

Сацыяльна-этыкетны бок размовы: звароткі і іх формы, стыль зносін, позы, позіркі, жэсты, тон маўлення.

Суадносіны паміж удзельнікамі камунікацыі ў асобных маўленчых актах: загад – просьба, прапанова – згода, запрашэнне – адмаўленне.

Пытанні, звязаныя з сітуацыяй зносін. Інтэрпрэтацыя дэйктычных знакаў (“тут”, “зараз”, “гэты”, “той”, “там”, “вось”, “вунь” і пад.) і індэксальных

кампанентаў у значэннях слоў (“давайце”, “пачацца”, “падыходзіць”, “адпавядаць”).

Уплыў маўленчай сітуацыі на тэматыку размовы і формы камунікацыі (вар’іраванне тэматыкі, формы, жанру, стылю размовы – у пакоі і на вуліцы, у тэатры і дома, у офісе і на перапынку пасяджэння, на прыёме ў доктара і на кансультацыі ў адваката, на банкце і ў гасцях і г.д.).

Пытанні, звязаныя непасрэдна з ужываннем сродкаў мовы. Праблема суадносін стылістыкі і прагматыкі. Прагматычны падыход да стылістычных рэсурсаў мовы, да функцыянальных стыляў і іх класіфікацыі, да пытанняў арталогіі.

Пытанні, звязаныя з характарам і структурай тэксту. Арганізацыя інфармацыі ў тэксце ў выглядзе сцэнарыяў, або фрэймаў, што мадэлююць веды пра тыповыя сітуацыі і дазваляюць найбольш адэкватна інтэрпрэтаваць змест тэксту. Адрозненне паміж паняццямі “зместавы” і “змястоўны”.

Выкарыстанне прагматычных даных у інфармацыйна-пошукавых дыялогавых (інтэрактыўных) сістэмах.

Пытанні прагматыкі, звязаныя з праблемамі, што маюць працяглую ўласную гісторыю вывучэння ў межах іншых лінгвістычных і сумежных навук (псіхалінгвістыка, рыторыка, камунікатыўны сінтаксіс, тэорыя і тыпалогія маўлення, сацыялінгвістыка, тэорыя дыскурсу, лінгвакультуралогія, а таксама педагогіка, этыка, тэорыя камунікацыі, агульная тэорыя чалавечай дзейнасці, тэорыя аргументацыі і інш.).

Метады вывучэння моўнай прагматыкі ў гісторыі лінгвістыкі і ў сучасным мовазнаўстве.

Літаратура

1. Абабурка М.В. Стылістычна абмежаваныя словы ў мове беларускай мастацкай літаратуры. Мн., 1981.
2. Арутюнова Н.Д. Фактор адресанта // Известия АН СССР, серия ЛиЯ, 1981, № 4.
3. Основы культуры маўлення і стылістыкі. Мн., 1992.
4. Беларускаяе слова ў сістэме мовы. Мн., 1994.
5. Булыгина Т.В. О границах и содержании прагматики // Известия АН СССР, серия ЛиЯ, 1981, № 4.
6. Гілевіч Н.С. Паэтыка беларускай народнай лірыкі. Слова і вобраз. Паэтычны сінтаксіс. Гукапіс і рыфма. Мн., 1975.
7. Демьянков В.З. Прагматические основы интерпретации высказывания // Известия АН СССР, серия ЛиЯ, 1981, № 4.
8. Каўрус А.А. Стылістыка беларускай мовы. Мн., 1980.
9. Коваль У.І. Чым адгукаецца слова. Мн., 1994.
10. Красней В.П. Грані слова. Мн., 1986.
11. Лепешаў І.Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы. Мн., 1998.
12. Лингвистическая прагматика // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVI. М., 1985.
13. Семантика и прагматика синтаксических единств. Калинин, 1981.
14. Степанов Ю.С. В поисках прагматики // Известия АН СССР, серия ЛиЯ, 1981, № 4.
15. Сянкевіч В.І. Семантыка і прагматыка беларускай мовы. Брэст, 1995.
16. Цікоцкі М.Я. Стылістыка беларускай мовы. Мн., 1976.
17. Шакун Л.М. Карані роднай мовы. Мн., 2001.
18. Шкраба Р.В. Моваю вобразаў. Мн., 1989.
19. Языковая деятельность в аспекте лингвистической прагматики (сборник обзоров). М., 1984.
20. Янкоўскі Ф.М. Беларуская мова. Мн., 1978.

ТЭОРЫЯ ТЭКСТУ

Прадмет, мэты і задачы курса. Станаўленне тэорыі тэксту (лінгвістыкі тэксту; граматыкі тэксту; сінтаксісу тэксту).

Тэкст як аб'ект лінгвістычнага аналізу. Паняцце тэксту ў сучаснай лінгвістыцы. Асноўныя аспекты вывучэння тэксту. *Сінтаксічны* (структурны, граматычны, лінгвацэнтрычны); *семантычны* (уласна тэкставы, тэкстацэнтрычны); *структурна-семантычны*; *стылістычны*; *камунікацыйны* (уласна камунікацыйны; антрапацэнтрычны; псіхалінгвістычны; прагматычны; дэрывацыйны); *семіятычны*; *кагнітыўны* і інш. падыходы да вывучэння тэксту. Напрамкі даследавання тэксту ў беларускім мовазнаўстве: *стылістычны*; *семіятычны*; *рытарычны* (працы І.Я. Лепешава, Г.М. Малажай, В.А. Маславай, А.І. Равуцкага, М.Я. Цікоцкага, А.Л. Юрэвіча, Ф.І. Янкоўскага, А.Я. Супруна, А.Я. Міхневіча і інш.). Лінгвістычны / філалагічны аналіз тэксту ў інтэрпрэтацыі беларускіх даследчыкаў.

Тэкст у сістэме моўных адзінак і моўных узроўняў. Аб'ём паняцця “тэкст”. Макратэкст. Мікратэкст (ССЦ). Адзінкі тэксту: на семантыка-структурным узроўні: *выказванне – ССЦ – фрагмент* (урывак) – *блок – закончаны твор*; на кампазіцыйным узроўні: *абзац; параграф; частка* (глава); *раздзел* і інш.

Тыпалогія тэкстаў: *навуковыя vs. ненавуковыя; мастацкія vs. немастацкія; праявічныя vs. паэтычныя; маналагічныя vs. дыялагічныя; манаадрасатныя vs. поліадрасатныя* і інш.

Тэкст і яго ўспрыняцце. Механізмы параджэння тэксту. Прэсупазіцыя (фонавыя веды). Віды інфармацыі ў тэксце (*зместава-фактуальная; зместава-канцэптуальная; зместава-падтэкставая*).

Структурная арганізацыя тэксту.

Семантычная арганізацыя тэксту. Канцэптуальная прастора тэксту. Дэнататыўная прастора тэксту. Эматыўная прастора тэксту.

Камунікацыйна-сінтаксічная арганізацыя тэксту (*гіпертэма – гіперрэма*). Монаструктурныя і поліструктурныя тэксты. Расчляненне тэксту (*сегментацыя, парцэляцыя, антыцыпацыя*).

Катэгорыі тэксту. Знакавая прырода тэкставых катэгорый. *Глабальныя* тэкставыя катэгорыі: *цэласнасці* (*цэльнасці, кагерэнтнасці*) як план зместу тэкставых катэгорый; *звязнасці* (*кагезіі*) як план выражэння тэкставых катэгорый; *завершанасці*. *Зместавыя* (*канцэптуальныя*) і *фармальна-структурныя* (*кампазіцыйныя*) тэкставыя катэгорыі: *абсалютная антрапацэнтрычнасць тэксту* (*трыяда АЎТАР – ПЕРСАНАЖ – ЧЫТАЧ*); *аўтарызацыя тэксту*; *аўтасемантыя адрэзкаў* (*частак*) *тэксту*; *вертыкальны кантэкст* (*гісторыка-культурнае акружэнне пэўнага твора; час стварэння твора; творчы працэс, кантэкст твораў пэўнага аўтара і інш.*); *дыялагічнасць тэксту*; *завершанасць тэксту*; *інтэграцыя тэксту*; *інтэртэкстуальнасць*; *інфармацыйнасць тэксту*; *катэгорыі часу і прасторы ў мастацкім тэксце* (*хранатоп – канцэпцыі М.М. Бахціна; Ю.М. Лотмана*); *падтэкст; рэтраспекцыя vs. праспекцыя ў тэксце*;

сацыялагічнасць тэксту; тэкставы канцінуум; тэкставая мадальнасць (аб'ектыўна-мадальнае значэнне як праява адносінаў аўтара да рэчаіснасці / суб'ектыўна-мадальнае значэнне як праява адносінаў аўтара да зместу выказвання); чляннасць тэксту і інш.

Паняцце *прэцэдэнтнасці* тэксту. Прэцэдэнтныя назвы. Прэцэдэнтныя выказванні. Прэцэдэнтныя тэксты.

Складанае сінтаксічнае цэлае (ССЦ) як мінімальная адзінка звязнага тэксту. Праблема вылучэння ССЦ. Колькасць ССЦ у тэксце і іх межы. Мікратэма (-ы) ССЦ. Суадносіны ССЦ і абзаца (-аў). Абзац як кампазіцыйна-стылістычная адзінка. Віды абзаца. Функцыі абзаца. Сродкі міжфразавай сувязі: *уласна-лексічныя; лексіка-граматычныя; граматычныя*. Спосаб дзеяння міжфразавай сувязі: *зачапленне; паўтор*. Віды сувязі ў ССЦ: *ланцужковая; паралельная; далучальная; змешаная*. Тып рэматычнай дамінанты: *прадметная; якасная; статальная; акцыянальная; статальная-дынамічная; імпрэсіўная; сінкрэтычная*. Семантычны тып ССЦ: *дынамічнае; статычнае; змешанае*. Функцыянальна-сэнсавыя тыпы маўлення: *апісанне; апавяданне; разважанне*. Дыялагічнае адзінства.

Стылістыка тэксту. Стылістычныя якасці тэксту: *лагічнасць; дакладнасць; выразнасць; даступнасць; правільнасць; чысціня; культура мовы і інш.* Паняцце стылю. Стыль як сродак рэалізацыі канструкцыйнай ідэі твора. Функцыянальна-стылістычная тыпалогія тэкстаў: *афіцыйна-дзелавая літаратура; навуковая (спецыяльная) літаратура; газетна-публіцыстычныя тэксты; даведачная літаратура; мастацкая літаратура*.

Мастацкі тэкст. Паняцце мастацкага тэксту. “Поліфанічная” структура мастацкага тэксту. Ключавыя знакі і моцныя пазіцыі мастацкага тэксту. Тэма тэксту і яе разгортванне. Мікратэмы. Роля загаловка тэксту. Назвы частак, эпіграф, ключавыя словы. Прагматычная ўстаноўка аўтара (наратара). Формы прадстаўлення аўтарства ў *мастацкім* vs. *немастацкім* тэксце. Аўтарская мадальнасць. Праява аўтарскай індывідуальнасці ў стылі тэксту (паняцце *ідэястылю*). Эмацыянальна-ацэначная пазіцыя аўтара. Паняцце мастацкага вобраза. Эмацыянальна-псіхалагічныя тыпы персанажаў-вобразаў. “Тэарэтычная смерць аўтара” (канцэпцыя Р. Барта), або Праблема інтэрпрэтацыі мастацкага тэксту. Праблема экспрэсіўнасці мастацкага тэксту. Сродкі і прыёмы стварэння экспрэсіўнасці мастацкага тэксту. Філалагічны аналіз мастацкага тэксту.

Медыя-тэкст. Тэхніка постмадэрновага пісьма ў тэкстах СМІ: а) цытатнае пісьмо; б) індывідуальнае і імперсанальнае ў тэкстах СМІ; в) інтэрстылёвае “таніраванне”. Гульнявыя стратэгіі ў медыя-тэкстах. Код гульні. Паняцце моўнай гульні. Моўная гульня як лінгвістычны эксперымент. Прагматыка моўнай гульні. Каламбур. Мова і стыль электронных і друкаваных СМІ.

Навуковы тэкст. Моўныя асаблівасці навуковага тэксту. *Індывідуальнае і імперсанальнае* ў навуковым тэксце.

Паэтычны тэкст. Спецыфіка паэтычнага тэксту. Праблемы і аспекты даследавання паэтычнага тэксту (*рытм; інтанацыя; вобразнасць; метафара; паэтычная сімволіка* і інш.). Паэтычны сінтаксіс.

Крэалізаваны тэкст. Паняцце креалізаванага тэксту. Крэалізаваны тэкст як лінгвавiзуальны феномен. Вербальны і iканiчны тэкст. Паралiнгвiстычныя сродкі ў тэксце. Гендэрны фактар у креалізаваным тэксце. Графіці.

Рэкламны тэкст. Рэклама як від “маніпуляцыйнай” іміджавай камунікацыі. Рэклама як від эстэтычнай камунікацыі. Базавыя элементы эстэтычнай камунікацыі ў вербальнай рэкламе. Тыпалогія вербальных рэкламных тэкстаў. Прыметы рэкламнага тэксту: *дыялагічнасць; прынцып інтымiзацыі (уліку асобаснага фактару); камунікацыйная напружанасць выкладу ў рэкламным тэксце; креалiзацыя рэкламнага тэксту*. Структура вербальнай часткі рэкламнага паведамлення: 1) *слоган (рэкламны лозунг); 2) загаловак; 3) асноўны рэкламны тэкст; 4) рэха-фраза; 5) фактычныя звесткі* (адрас, кантактны тэлефон, умовы іншая дадатковая інфармацыя). Слоган як другое імя прадукта. Тыпалогія слогаў. Узаемадзеянне вербальнага, візуальнага, гукавага і рытмічнага радой у рэкламным паведамленні. Фонасемантыка рэкламнага тэксту. Лексіка, марфалогія і сінтаксіс рэкламнага тэксту. “Драматургія” сучаснага рэкламнага тэксту. Параджэнне рэкламнага тэксту. “Практыкум” капірайтэра. Структура і класіфікацыя гульні ў сучаснай рэкламе. Сакральныя і прафанныя аспекты “рэкламнай” гульні. Стылі рэкламнага канструявання (*мадэрн, кіч, прымітыў, канструктывізм, сацрэалізм* і інш.). Экспрэсіўнасць рэкламнага тэксту. Мова і стыль рэкламы. Асаблівасці беларускамоўнай рэкламы. Рэкламная камунікацыя па-беларуску: сацыялінгвістычны аспект.

Інтэрнэт-камунікацыя па-беларуску. Спецыфіка Інтэрнэт-камунікацыі: іканізацыя, іерагліфізацыя, карнавалізацыя Інтэрнэт-паведамленняў, гераізацыя наратара ў мове сеціва, гульні пачатак Інтэрнэт-камунікацыі, дыялагічнасць Інтэрнэт-камунікацыі, тэндэнцыя да аграматызму і інш. Гіпертэкст у Інтэрнэце. Ступенчатасць разгортвання гіпертэксту. Тры стыхіі беларускага Інтэрнэта. Байнэт: сацыялінгвістычны аспект. Праблемы стварэння корпуса беларускамоўных тэкстаў. Корпусная лінгвістыка. Беларускаямоўныя сайты і вэб-старонкі. Беларускаямоўныя Інтэрнэт-рэсурсы (www.pravapis.org; www.slounik.org): слоўнікі, энцыклапедыі, бібліятэкі. Мова Інтэрнэта. Жанры Інтэрнэт-камунікацыі. Мова беларускамоўных сайтаў, вэб-старонак, чатаў, форуму, Інтэрнэт-дзённікаў (благаў), мэйлаў, SMS. Камп’ютэрны жаргон (“рунглiш”). Працэс калаквіялізацыі ў мове сеціва. Эматыўны сінтаксіс Інтэрнэт-паведамленняў. Эматыконы (смайлікі). Акронімы. Нэцікет (сецікет). Уздзеянне Інтэрнэта на СБЛМ. Канкурэнцыя норм пісьмовага і вуснага маўлення.

Літаратура

1. Анисимова Е.Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на мат-ле креолизованных текстов). М., 2003.
2. Бабенко Л.Г., Казарин Ю.В. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика. М., 2004.
3. Болотнова Н.С. Филологический анализ текста. Ч. IV: Методы исследования. Томск, 2003.
4. Бурак Л.І. Складанае сінтаксічнае цэлае // Беларуская мова: Энцыклапедыя. Мн., 1994.
5. Валгина Н.С. Теория текста. М., 2003.
6. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. М., 1981.
7. Ковтунова И.И. Поэтический синтаксис. М., 1986.
8. Лепешаў І.Я. Лінгвістычны аналіз літаратурнага твора. Мн., 1981. (2-е выд. – Гродна, 2000).
9. Лотман Ю.М. Анализ художественного текста. Л., 1972.
10. Лукин В.А. Художественный текст: Основы лингвистической теории и элементы анализа. М., 1999.
11. Малажай Г.М. Лінгвістычны аналіз тэксту. Мн., 1992.
12. Маслова В.А. Лингвистический анализ экспрессивности художественного текста. Мн., 1997.
13. Маслова В.А. Филологический анализ поэтического текста. Мн., 1999.
14. Новиков Л.А. Художественный текст и его анализ. М., 1988.
15. Норман Б.Ю. Грамматика говорящего. СПб., 2002.
16. Рамза Т.Р. Сінтаксіс. Тэарэтычны курс. Мн., 2003.
17. Сметанина С.И. Медиа-текст в системе культуры (динамические процессы в языке и стиле журналистики конца XX века). СПб., 2002.
18. Солганик Г.Я. Стилистика текста. М., 1997.
19. Стилистический энциклопедический словарь / Под ред. М.Н. Кожинной. М., 2003.
20. Супрун А.Е. Лекции по теории речевой деятельности. Мн., 1996.
21. Супрун А.Е. Исследования по лингвистике текста: Сб. ст. Мн., 2001.
22. Тураева З.Я. Лингвистика текста. М., 1986.
23. Цікоцкі М.Я. Стылістыка тэксту. Мн., 2002.
24. Шанский Н.М. Лингвистический анализ художественного текста. Л., 1990.
25. Юрэвіч А.Л. Да праблемы лінгвістычнага аналізу тэксту // Лінгвістычны аналіз тэксту: Мат-лы семінара. Мн., 1975.

АКТУАЛЬНЫЯ ПЫТАННІ ЛЕКСІКАЛОГІІ

Змены статусу літаратурнай мовы. Пашырэнне паняцця “літаратурная мова”. Гістарычная зменлівасць літаратурнай нормы.

Дэмакратызацыя літаратурнай мовы. Рост варыянтнасці ў мове. Уваходжанне ў літаратурную мову зніжаных варыянтаў моўных адзінак (размоўных, прастамоўных, жаргонных). Змены суадносін форм маўлення – вуснай і пісьмовай.

Дынамізм сучаснай моўнай сітуацыі. Новыя канцэпцыі слоўнікаў, змены стылістычных памет у слоўніках.

Актыўныя працэсы ў лексіцы і фразеалогіі. Знешнія і ўнутраныя фактары развіцця лексіка-фразеалагічнага складу мовы. Сацыяльна-палітычныя працэсы ў грамадстве і лексічныя пераўтварэнні мовы.

Новае ў беларускай лексіцы: новыя словы, новыя значэнні, новыя выразы. Шляхі з’яўлення новых слоў.

Працэсы пераразмеркавання пластоў лексікі паміж актыўным і пасіўным запасам слоў. Актualізацыя ўстарэлай лексікі ў новым маўленчым кантэксце. Выкарыстанне высокай кніжнай лексікі. Выкарыстанне канфесійнай лексікі.

Асаблівасці ўжывання зніжанай лексікі. Жаргонная і прастамоўная лексіка.

Шляхі асваення іншамоўнай лексікі. Тэрміны навукі і тэхнікі ў сучаснай літаратурнай мове. Праблемы ў асваенні іншамоўнай лексікі.

Асноўныя семантычныя працэсы ў лексіцы: 1) дэактуалізацыя значэнняў, якія адлюстроўвалі савецкія рэаліі; 2) дэідэалагізацыя лексікі; 3) палітызацыя і дэпалітызацыя груп лексікі; 4) пераасэнсаванне, перанос найменняў; 5) метафарызацыя як выражэнне ацэнкі грамадска-палітычнай сітуацыі; 6) дэсемантызацыя (дэтэрміналагізацыя) тэрміналагічнай лексікі і фразеалогіі; 7) канкурэнцыя сінанімічных слоў.

Уплыў сродкаў масавай інфармацыі на штодзённае маўленне. Змяненне стылю масавай камунікацыі.

Літаратура

1. Беларуская мова: Энцыклапедыя. Мн., 1994.
2. Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Мн., 1994.
3. Лепешаў І.Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні. Гродна, 2002.
4. Горбачевіч К.С. Вариантность слова и языковая норма. Л., 1978.
5. Валгина Н.С. Активные процессы в современном русском языке. М., 2001.
6. Беларуская мова: Хрэстаматыя. Мн., 2005.
7. Костомаров В.Г. Языковой вкус эпохи. СПб., 1999.
8. Журналистика и культура русской речи. Вып. 1; Вып. 2. М., 1996; 1997.
9. Солганик Г.Я. Лексика газеты. М., 1981.
10. Литературная норма и вариантность. М., 1981.

АКТУАЛЬНЫЯ ПРАБЛЕМЫ БЕЛАРУСКАЙ ЭТНАЛІНГВІСТЫКІ

Пытанне аб змене парадыгм у мовазнаўстве. Ідэі сістэмнасці і антропацэнтрызму ў вывучэнні мовы. Новая (антрапалагічная) парадыгма даследавання і месца ў ёй этналінгвістыкі.

Этналінгвістыка як комплексная дысцыпліна, што вывучае мову ў кантэксце культуры і традыцыйную духоўную культуру праз прызму мовы. З гісторыі ўзнікнення навукі. Задачы і мэты этналінгвістыкі. Метадалогія і метады, аб'ект і прадмет этналінгвістычнага даследавання. Базавыя паняцці. Дыскусійныя моманты сучаснай этналінгвістыкі.

Статус этналінгвістыкі ў шэрагу іншых лінгвістычных дысцыплін. Беларуская этналінгвістыка, лінгвакультуралогія, лінгвакраіназнаўства: пытанні кантактаў.

Беларуская этналінгвістыка ў кантэксце славяназнаўства: стан, праблемы і перспектывы. Адрозненне сучаснай славянскай этналінгвістыкі ад раманскай этналінгвістыкі, арганічна ўпісанай у лінгвістычную геаграфію, і амерыканскай, звязанай з традыцыямі даследавання прымітыўных культур і моў амерыканскіх індзейцаў. Этналінгвістычныя даследаванні ў Інстытуце славяназнаўства і балканістыкі ў Маскве. Польская, румынская, украінская этналінгвістыка. Беларуская этналінгвістыка ў кантэксце славістыкі.

Мова і культура: пытанні сувязі і ўзаемадзеяння. Паняцце культуры. Культура і грамадства. Матэрыяльныя і духоўныя аспекты культуры. Метадалагічныя праблемы суадносін мовы і культуры. Мова і культура ў соцыуме. Мова як сродак перадачы культуры; мова як кампанент

нацыянальнай культуры. Роля мовы ў забеспячэнні культурна-гістарычнай пераемнасці грамадства. Мова як крыніца ведаў пра нацыянальную культуру народа.

Этналінгвістычны аспект вывучэння спецыфікі беларускіх моўных сродкаў на розных узроўнях моўнай сістэмы. Паняцце канатацыі ў сучаснай лінгвістыцы. Роля канатацыі ў плане вывучэння культурна-нацыянальнай спецыфікі моўных адзінак. Змест культурна-нацыянальнай канатацыі. Пытанні этнасіntaxісу.

Моўная карціна свету ў этнасемантыцы слова. Паняцці “моўная карціна свету”, “моўны прамежжавы свет”, “моўная рэпрэзентацыя свету”, “моўная мадэль свету”, “моўны вобраз свету” ў сучаснай лінгвістыцы. Роля нацыянальна-культурнай семантыкі слоў у стварэнні моўнай карціны свету беларусаў. Адлюстраванне ў лексіцы універсальных і нацыянальных кампанентаў культуры. Беларуская безэквівалентная і фонавая лексіка.

Сучасныя падыходы да вывучэння фразеалагічных адзінак і месца сярод іх этналінгвістычнага падыходу. Этнафразеалогія як новы лінгвістычны напрамак на стыку этналінгвістыкі і фразеалогіі, які вывучае ўстойлівыя словазлучэнні ў этнакультурным аспекце. Этнафразеалагічная праблематыка ў працах беларускіх даследчыкаў. Нацыянальна-культурная спецыфіка фразеалагізмаў. Тэрмінасістэма даследавання. Паняцці *міфа*, *сімвала*, *архетыпа*, *міфалагемы*, *фонавых ведаў*, *канцэпта*, *канцэптуалізацыі*, *канцэптуальнай карціны свету* (і інш.) і іх роля ў плане вывучэння нацыянальна-культурнай спецыфікі фразеалагічных адзінак.

Фразеалагізмы з кампанентам-арнітонімам у беларускай мове. Фразеалагічная актыўнасць жывёльнай сімволікі традыцыйнай культуры беларусаў. “Фразеалагічная анатомія” беларусаў. Хатнія рэчы ў фразеалогіі і культуры беларусаў.

Этналінгвістыка і фальклор: пытанні кантактаў. Этналінгвістычныя магчымасці аналізу фальклорных тэкстаў. Прыказка як феномен народнай моўнай творчасці. Абрадавая лексіка і фразеалогія ў аспекце этналінгвістыкі.

Пытанні аналізу нацыянальна-культурнай спецыфікі моўных паводзін. Этнаграфія зносін (маўлення) як “антрапацэнтычная навука пра маўленчыя паводзіны як мадэль культуры” (І.І. Токарава).

Этналінгвістычная лексікаграфія. Этналінгвістычныя і лінгвакраіназнаўчыя слоўнікі (маскоўскі этналінгвістычны даведнік “Славянские древности”, польскі “Слоўнік народных стэрэатыпаў і сімвалаў”, “Беларуская міфалогія: энцыклапедычны слоўнік”, “Слоўнік беларускіх прыказак, прымавак і крылатых выразаў: лінгвакраіназнаўчы дапаможнік” С. Івановай, Я. Іванова і інш. Прыкладныя аспекты этналінгвістыкі.

Літаратура

1. Антропаў М.П. Праблемы беларускай этналінгвістыкі // Беларусіка – Albaruthenika: Кн. 1: Мат-лы Міжнар. кангрэсу беларусістаў, Мінск, 25 – 27 мая 1991 г. Мн., 1993. – С. 153 – 156.
2. Бартминьскі Е. Некоторые спорные проблемы этнолингвистики // Язык и культура. Проблемы современной этнолингвистики: Мат-лы Междунар. науч. конф., Минск, 2 – 4 ноября 2000 г. Минск, 2001. – С. 16 – 22.

3. Герд А.С. Введение в этнолингвистику: Учеб. пособие. СПб., 1995.
4. Добровольский Д.О. Национально-культурная специфика во фразеологии (I) // Вопросы языкознания. – 1997. – № 6. – С. 37 – 48.
5. Добровольский Д.О. Национально-культурная специфика во фразеологии (II) // Вопросы языкознания. – 1998. – № 6. – С. 48 – 57.
6. Кабашнікаў К.П. Малыя жанры беларускага фальклору ў славянскім кантэксте. Мн., 1998.
7. Коваль В.И. Восточнославянская этнофразеология: Деривация, семантика, происхождение. Гомель, 1998.
8. Коваль У.І. Чым адгукаецца слова: Фразеалогія ў павер'ях, абрадах і звычаях. Мн., 1994.
9. Копыленко М.М. Основы этнолингвистики. Алматы, 1995.
10. Маслова В.А. Введение в лингвокультурологию: Учеб. пособие. М., 1997.
11. Маслова В.А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М., 2001.
12. Небжеговска С. Этнолингвистика в Люблине // Язык и культура. Проблемы современной этнолингвистики: Мат-лы Междунар. науч. конф., Минск, 2 – 4 ноября 2000 г. Минск, 2001. – С. 22 – 28.
13. Садоўская А.Л. Беларуская этналінгвістыка ў кантэксте славістыкі // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы. Вып. 3. Мн., 2004. – С. 94-102.
14. Садоўская А.Л. Нацыянальна-культурная спецыфіка фразеалагізмаў // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы. Вып. 4. Мн., 2005. – С. 90-103.
15. Садоўская А.Л. Этналінгвістычны аспект у фразеалогіі // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы. Вып. 2. Мн., 2003. – С. 121-128.
16. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. М., 1996.
17. Толстая С.М. Этнолингвистика // Институт славяноведения и балканистики, 50 лет: Сб. ст. М., 1996. – С. 235 – 248.
18. Толстой Н.И. Язык и культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. – 2-е изд., испр. М., 1995.
19. Фразеология в контексте культуры: Сб. ст. М., 1999.
20. Язык и культура. Проблемы современной этнолингвистики: Мат-лы Междунар. науч. конф., Минск, 2 – 4 ноября 2000 г. Минск, 2001.

Вучэбнае выданне

**ПРАГРАМА ПА СПЕЦЫЯЛІЗАЦЫІ “МОВАЗНАЎСТВА”
(МОЎНАЯ СЕМАНТЫКА І ПРАГМАТЫКА)**

Вучэбная праграма для студэнтаў спецыяльнасці

1-21 05 01 “Беларуская філалогія”

А ў т а р ы – с к л а д а л ь н і к і

Міхневіч Арнольд Яфімавіч
Важнік Сяргей Аляксандравіч
Любецкая Кацярына Пятроўна
Савіцкая Ірына Іванаўна
Садоўская Анжаліка Леанідаўна

У аўтарскай рэдакцыі

Адказная за выпуск – *К.П. Любецкая*

Падпісана да друку 20.12. 2005. Фармат 60х84/16. Папера афсетная.
Гарнітура Таймс.

Ум. друк. арк. 1,1. Ул.-выд. арк. 1. Тыраж 20 экз. Зак.

Падатковая льгота – Агульнадзяржаўны класіфікатар
Рэспублікі Беларусь АКРБ 007-98, ч. 1; 22.11.20.600

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт.
Ліцэнзія ЛВ № 315 ад 14.07.98.
220050, Мінск, праспект Незалежнасці, 4.

Надрукавана на капіравальна-размнажальнай тэхніцы
філалагічнага факультэта Белдзяржуніверсітэта
220030, Мінск, вул. К. Маркса, 31.